

UOT: 82.09

İsa Həbibbəyli*

AZƏRBAYCAN-HİNDİSTAN ƏDƏBİ-MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİ

Azərbaycanın Asiya xalqları ilə əlaqələrində Hindistanla münasibətlər geniş yer tutur. Qədim İpək Yolu üzərində yerləşən Azərbaycanın bu böyük ölkə üçün əsas əlaqələndirici funksiyasını həyata keçirmək baxımından əhəmiyyətli və əlverişli olmuşdur. İpək yolu Azərbaycan-Hindistan iqtisadi-ticarət əlaqələrinin formalaşması və inkişaf etdirilməsinə geniş imkanlar açmışdır. Bundan başqa, bu ölkələr arasında hələ ən qədim zamanlardan ədəbi-mədəni əlaqələr də yaranmışdır.

Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan-Hindistan əlaqələri hələ orta əsrlərdən etibarən mövcud olub və iki ölkə arasındakı əlaqələrin əsası təxminən XIII-XIV əsrlərdə qoyulmuşdur. Tarixə dair tədqiqatlarda XIII əsrdən Hindistan tacirlərinin Azərbaycana maraq göstərməsi haqqında məlumatlar mövcuddur. Belə ki, həmin vaxtdan başlayaraq Hindistandan Azərbaycana səyahətlər olmuş, Bakı şəhəri yaxınlığındakı Atəşgah qəsəbəsində hindli tacirlərin ibadət etmələri üçün şərait yaranmışdır. Beləliklə, Azərbaycanda qədim Atəşgah məbədgahı yaranmış və hindistanlı tacirlər buradakı karvansarada qalmaqla yanaşı, həm də Atəşgah məbədgahında ibadət etmişlər. Atəşgah məbədgahı hindistanlıların oda sitayışı ilə azərbaycanlıların atəşpərəstliyinin orta abidəsidir.

Azərbaycan-Hindistan əlaqələrinin rəmzi olan Atəşgah məbədi hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Açıq Səma altında Muzeyə və Dövlət Tarixi Memarlıq Qoruğuna çevrilmişdir.

Bakı şəhərinin qədim hissəsi olan İçərişəhərdə XV əsrdə yaradılmış Multanı adlı hind karvansarası bu gün də qorunub saxlanılır. Multanı karvansarası qədim dövr Azərbaycan-Hindistan ticarət əlaqələrinin yadigarıdır. Bu karvansarada da hind memarlığına məxsus əlamətlər müşahidə olunur.

Qeyd etməliyəm ki, Hindistandakı Tac-Mahal məbədi bir ölkənin deyil, dünya memarlıq sənətinin nadir şah əsərlərindən sayılır. Tac-Mahal memarlıq kompleksində çalışan Təbrizdən və Naxçıvandan gətirilmiş ustalar da Azərbaycan-Hindistan dostluğunun möhkəm əsasını qoymuşlar. Dünyanın yeddi möcüzəsindən biri sayılan Tac-Mahal həm də möhtəşəm bir dostluq və əməkdaşlıq abidəsidir.

Böyük Moğol imperiyasının əsasını qoymuş Babur şahın oğlu Humayunun zamanında azərbaycanlı Mir Seyid Əli Təbrizi sarayın baş rəssamı kimi fəaliyyət göstərmişdir. Baburların sifarişi ilə azərbaycanlı Ağa Mirək Mirzə Qiyasın Dehli şəhərindəki Humayun türbəsini inşa etməsi haqqında da məlumatlar vardır. Məşhur «Humayun» və «Mahir-Hindi» muğamları da Humayun şahın adı ilə əlaqədardır. Bu muğamlar indi də azərbaycanlı ifaçıların repertuarında özünəməxsus yer tutur.

Ədəbiyyat sahəsində də əlaqələrimizin qədim tarixi və özünəməxsus ənənələri vardır. Hələ XII əsrdə dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi özünün dünyada məşhur olan «Xəmsə»sinə daxil etdiyi «Yeddi gözəl» poemasında Hindistan şahzadəsi Firakın gözəlliyini böyük ilhamla vəsf etmişdir. O, eyni zamanda “Şərəfnamə” poemasında Makedoniyalı İsgəndərin Hindistana səfərindən söz açmış, bu ölkəyə özünün yüksək ehtiramını bildirmiş, «İqbalnamə» poemasında isə müdrik hind ağsaqqalı ilə söhbəti əsasında qədim hind fəlsəfi təliminə böyük qiymət vermişdir.

* Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, akademik.

Böyük iftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, XII əsrdə yaşayıb-yaratmış dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin ilk ən böyük davamçısı, Hind ədəbiyyatının görkəmli klassiki Əmir Xosrov Dəhləvi olmuşdur. Nizamidən sonra Şərqdə ilk dəfə olaraq Əmir Xosrov Dəhləvi yeni ruhlu bir «Xəmsə» – «Pənc-gənc» adlı beş poema yaratmışdır. Əmir Xosrov Dəhləvi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin özünün müəllimi adlandırmışdır. XVI əsrdə yaşayıb-yaratmış böyük Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzuli isə Əmir Xosrov Dəhləvidən böyük məhəbbətlə bəhs etmiş, onu «dünyanın ən gözəl şairlərindən biri» hesab etmişdir. Biz 2019-cu ilin 21-25 mart tarixlərində Hindistana səfərimiz çərçivəsində Əmir Xosrov Dəhləvinin Dehli şəhərinin Nizaməddin adlanan hissəsində yerləşən məzarını böyük ehtiramla ziyarət etmiş və Hindistanda Əmir Xosrov Dəhləvi irsinə böyük məhəbbətin şahidi olmuşuq. Hindistanlılar demək olar ki, hər gün Əmir Xosrov Dəhləvinin məzarını gül-çiçəyə qərq edirlər. Bu, Hindistanda ədəbiyyata, poeziyaya qoyulan yüksək ehtiramın əyani ifadəsidir.

Azərbaycan alimləri Əmir Xosrov Dəhləviyə həsr edilmiş tədqiqatlar aparmış, məqalələr çap etdirmişlər. Hazırda Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda Əmir Xosrov Dəhləvi haqqında monoqrafiya üzərində elmi-tədqiqat işi aparılır.

Azərbaycan-Hindistan ədəbi əlaqələrinin inkişafında məşhur hind ədəbi abidəsi olan «Kəlilə və Dimnə» kitabının böyük əhəmiyyətini qeyd etməyi özümə borc bilirəm. Bu əsər hələ 1809-cu ildə Əvəz-Əli Səfiqulu oğlu tərəfindən Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. XX-XXI əsrlərdə «Kəlilə və Dimnə» dəfələrlə müxtəlif müəlliflərin tərcüməsində Azərbaycan dilində nəşr edilərək ölkəmizdə geniş yayılmışdır. Xüsusilə, Rəhim Sultanovun rus dili vasitəsilə Azərbaycan dilinə tərcümə etdiyi «Kəlilə və Dimnə» ölkəmizdə daha böyük rəğbətlə qarşılanmışdır. «Kəlilə və Dimnə» Azərbaycan həyatı ilə o qədər səsleşir ki, xalqımız bu əsərə özünün ədəbi abidəsi qədər böyük ehtiramla yanaşır. Azərbaycanda «Kəlilə və Dimnə» müdriklik xəzinəsi kimi qəbul olunur.

Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri və yazıçısı Mirzə Fətəli Axundzadənin (1812-1878) «Kəmalüddövlə məktubları» adlanan fəlsəfi traktatı Hindistan şahzadəsi Kəmalüddövlə ilə Cəlalüddövlə arasındakı yazışma priyomu əsasında yaradılmışdır. Burada Mirzə Fətəli Axundzadənin Hindistana müraciət etməsi təsadüfi olmayıb, Azərbaycan xalqının o ölkəyə yüksək ehtiramını ifadə edir.

XX əsrin əvvəllərində görkəmli Azərbaycan yazıçısı Cəlil Məmmədquluzadənin redaktorluğu ilə nəşr edilmiş «Molla Nəsrəddin» jurnalında Hindistanın ictimai-siyasi həyatına dair məqalələr və xəbər çap edilmiş, hind xalqının azadlıq mübarizəsini müdafiə edən karikaturalar verilmişdir. Bundan başqa, Hindistanın Kəlküttə şəhərində nəşr edilmiş «Həblül-mətn» qəzeti Azərbaycanda oxunmuş və yayılmışdır.

Görkəmli hind yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı Robindrant Taqorun əsərlərinə Azərbaycanda böyük maraq və rəğbət vardır. Məlumat üçün deyək ki, Robindrant Taqorun əsərləri Azərbaycan dilində tam külliyyat halında 8 cildə Bakıda nəşr olunmuşdur. Hazırda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Azərbaycan-Asiya ədəbi əlaqələri şöbəsinin müdiri, professor Bədirxan Əhmədov «Robindranat Taqorun həyatı və yaradıcılığı» mövzusunda monoqrafiya üzərində elmi tədqiqat işi aparır. «Robindranat Taqor və Azərbaycan» mövzusu həmin əsərin üzvi tərkib hissəsidir.

Azərbaycanda hər il keçirilən Robindranat Taqor günləri böyük ədəbiyyat bayramı kimi maraqla qarşılanır. Robindranat Taqor Günlərində Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşları fəal iştirak edir, məruzələrlə çıxış edirlər.

XX əsrin ikinci yarısında Hindistan müstəqillik qazandıqdan sonra Hindistanın SSRİ ilə münasibətləri çərçivəsində Azərbaycan-Hindistan əlaqələri daha da inkişaf etmişdir.

Azərbaycanın məşhur xalq şairi Səməd Vurğunun 1948-ci ildə yazdığı «Zəncinin arzuları» poemasında hind xalqının azadlıq arzusu öz əksini tapmışdır. Geniş mənada «Zəncinin arzuları» poeması hind xalqının timsalında ümumiyyətlə milli azadlıq hərəkatını əks etdirən bədii əsər kimi də mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycanın görkəmli xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov XX əsrin əllinci illərində dörd dəfə Hindistana səfər etmiş və aldığı təəssüratlar əsasında Mahatama Qandinin rəhbərliyi ilə bu ölkədə aparılan milli azadlıq hərəkatına həsr olunmuş «Candranın üsyanı» adlı povestini yazmışdır. Bu, Hindistan xalqının müstəqillik əldə etməsinə Azərbaycan xalqının rəğbətini ifadə edən qiymətli bədii əsər nümunəsidir.

Hind ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi sahəsində də bir çox addımlar atılmışdır. Tanınmış hind yazıçılarından Prem Çand, Mülk Rac Anand, Notas Sindxin, Xacə Əhməd Abbas və başqalarının hekayələri Azərbaycan dilinə çevrilərək oxuculara çatdırılmışdır. Hindistan şairlərinin əsərləri Azərbaycan dilində ilhamlı şeir nümunələri kimi səslənir. Hind ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsində tanınmış Azərbaycan yazıçıları Mirzə İbrahimov, Məmməd Rahim, Mirmehdi Seyidzadə, Qılman Musayev, Əhməd Cəmil, Böyükağa Qasımzadə, İsmayıl Soltan, Səyavuş Sərxanlı və başqalarının rolu xüsusi qeyd edilməyə layiqdir.

Bütün bunlarla bərabər, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan-Hindistan əlaqələrinin inkişafında Hind filmlərinin böyük rolu olmuşdur. Xüsusən, dünyanın məşhur kino ulduzu Rac Kapurun iştirakı ilə çəkilmiş hind filmləri Azərbaycanda böyük məhəbbətlə qarşılanmışdır. Azərbaycan xalqı görkəmli Hindistan aktyoru Rac Kapuru böyük mədəniyyət əfsanəsi hesab etmiş, ona müstəsna rəğbət bəslənmişdir. Hind aktyoru Rac Kapurla böyük Azərbaycan müğənnisi Rəşid Behbudovun dostluğu xalqlarımız arasındakı qarşılıqlı dərin münasibətlərin və mədəni əlaqələrin unudulmaz nümunəsidir.

Azərbaycan-Hindistan əlaqələri ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra yeni mərhələyə daxil olmuşdur. Hindistanın Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini 26 dekabr 1991-ci ildə tanıması mühüm tarixi hadisədir. Azərbaycan Respublikası ilə Hindistan arasında 28 sentyabr 1991-ci il tarixdən diplomatik əlaqələrin yaranması, 2004-cü ildə Dehliyə Azərbaycan Səfirliyinin fəaliyyətə başlaması ilə yeni tarixi mərhələnin inkişaf etdirilməsinə şərait yaradılmışdır.

Hazırda Azərbaycanın və Hindistanın səfirlikləri, Hökumətlərarası komissiyaları, Parlamentlərarası Dostluq qrupları, Xarici İşlər nazirlikləri və digər nazirlikləri səviyyəsində ölkələrimiz arasında çoxtərəfli əlaqələr inkişaf etməkdədir. Azərbaycan Respublikasının bir sıra elm və mədəniyyət təşkilatları ilə Hindistanın uyğun qurumları arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq qurulmuşdur. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə Cəvahirələr Nehru adına Hindistan Dövlət Universiteti arasında 24 mart 2019-cu il tarixdə imzalanmış müqavilə elmi əməkdaşlıq sahəsində ilk addım kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir. AMEA-nın vitse-prezidenti, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəyli Hindistana səfəri çərçivəsində Cəvahirələr Nehru Universitetinin Türk dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrə Azərbaycan ədəbiyyatından mühazirə oxumuşdur. Cəvahirələr Nehru Universitetinin Türk dili və ədəbiyyatı kafedrasının müdiri Koouz Kan 2019-cu ilin may ayında Ədəbiyyat İnstitutunda ədəbiyyatşünas alimlərlə qarşılıqlı əməkdaşlığa dair müzakirələr aparmışdır. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda 2019-cu ilin əvvəllərində yaradılmış Hindistan tədqiqatları Mərkəzində həm də hind dilini öyrənənlər üçün kurs təşkil edilmişdir.

Azərbaycan-Hindistan ədəbi əlaqələrinin araşdırılıb tədqiq edilməsi sahəsində də ilk addımlar atılmışdır. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Şəhla Qurbanova 2018-ci ildən «Azərbaycan-Hindistan ədəbi əlaqələri» mövzusunda elmlər doktorluğu üzrə tədqiqat işlərini davam etdirməkdədir.

Göründüyü kimi, Azərbaycan-Hindistan ədəbi-mədəni və elmi əlaqələri çoxəsrlik böyük ənənələrə malikdir. Asiyanın nəhəng dövlətlərindən biri olan Hindistanla qarşılıqlı əlaqələri daha da inkişaf etdirmək hər iki ölkənin strateji maraqlarına, qarşılıqlı zənginləşməyə və tərəqqiyə uğurla xidmət edir.

AZERBAIJANI-INDIAN LITERARY-CULTURAL RELATIONS**SUMMARY**

Azerbaijani-Indian literary-cultural and scientific relations has centuries-old great traditions. Literary-scientific relations with India that is one of the largest countries in the world, is developing with the ideas of independence today. The article studies the relations between both countries from ancient times. In addition, it is investigated the role of masters from Azerbaijan in the development of science and art in India, motives related to India in the samples of Azerbaijani classic literature, as well as recent mutual artistic translations, and research works carried out. In the article it is also mentioned scientific-cultural relations between Azerbaijan and India in independence period, and researched mutual visits, signed documents on cooperation.

**АЗЕРБАЙДЖАНО-ИНДИЙСКИЕ
ЛИТЕРАТУРНО-КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ****РЕЗЮМЕ**

Литературно-культурные и научные связи Азербайджана и Индии имеют многовековые глубокие традиции. Литературно-научные связи с Индией, одной из мощных стран мира, и сегодня продолжают успешно развиваться в свете идей независимости.

В статье к исследованию привлечены связи между двумя странами, начавшиеся с древнего периода истории. Рассматривается роль прибывших в Индию из Азербайджана представителей творчества в развитии науки и искусства, связанные с Индией мотивы в образцах азербайджанской классической литературы, взаимные художественные переводы в последующие периоды, ведущиеся научные исследования. Рассмотрены научные и культурные связи Азербайджана и Индии в период независимости, изучение подписанных документов о сотрудничестве, встречных поездках.